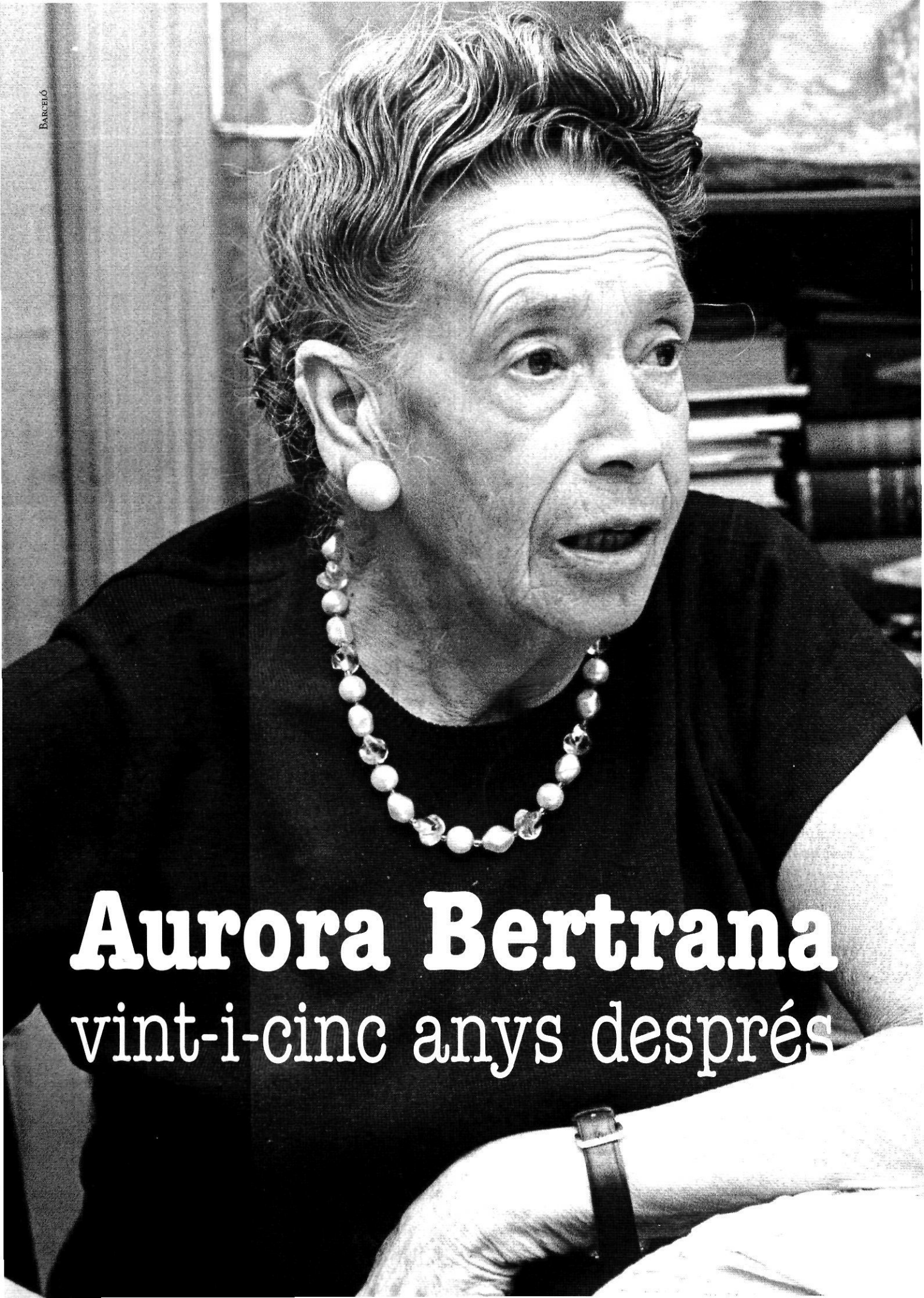

A black and white photograph of an elderly woman, Aurora Bertrana, with short, wavy hair. She is wearing a dark, short-sleeved top, a large pearl earring, and a necklace of pearls and clear beads. She is looking slightly to the right with a thoughtful expression. The background is dark and out of focus, showing some shelves.

Aurora Bertrana

vint-i-cinc anys després

Aurora Bertrana

Els falsos cent anys d'**Aurora Bertrana**

QUAN, DES DE LA REVISTA DE GIRONA, VA SORGIR LA IDEA DE PREPARAR UN DOSSIER EN memòria d'Aurora Bertrana, va ser pensant a commemorar el centenari del seu naixement. En iniciar les tasques de coordinació, procedint a la recerca de possibles articulistes, Catalina Bonnín, estudiosa d'aquesta escriptora, va advertir-nos que, de fet, Aurora Bertrana no havia nascut el 1899, sinó el 1892. Una consulta al Registre Civil de la ciutat va confirmar l'errada. Una errada que ha estat repetida de manera sistemàtica per la bibliografia sobre Aurora Bertrana i que possiblement va començar a fer circular la mateixa escriptora difuminant-se l'edat fins a crear un malentès que s'ha mantingut fins als nostres dies.

Aurora Bertrana, però, va néixer a Girona el 29 d'octubre de 1892, i va morir a Berga el 3 de setembre de 1974, als vuitanta-dos anys. En aquest 1999 no en celebrem, per tant, el centenari. L'atzar ens ha permès, de tota manera, un bon motiu per homenatjar-la, perquè enguany es compleix, això sí, el vint-i-cinquè aniversari de la seva mort.

Aurora Bertrana és una escriptora que, abans que res, va voler viure: «La Vida, amb majúscula, m'entrava a dolls pels ulls, pels narius, per les orelles. La respirava, la palpava, la mastegava.»¹. Impregnada d'experiències, tenir clar que «El primer que s'ha de fer amb la vida és "viure-la" i després, si de cas, "escriure-la"»². Ara ens en queden, sobretot, els escrits.

Decidida a ser escriptora malgrat la inicial oposició del seu pare, Prudenci Bertrana, que va portar-la a començar la carrera musical, Aurora va viatjar per terres exòtiques, experiència que va traslladar al paper contribuint a l'embranchida de la literatura de viatges, i va influir socialment en la incorporació de la dona a la cultura catalana amb idees capdavanteres en l'època. Va col·laborar en publicacions catalanes com *L'Opinió*, *Mirador* o *D'Ací i d'Allà*, i ha deixat a la literatura catalana grans obres narratives com *Paradisos oceànics*, *El Marroc sensual i fanàtic*, *Edelweiss* o *L'illa perduda*, escrita conjuntament amb el seu pare, així com les seves memòries, retrat d'una època i d'una dona amb una personalitat forta, marcada per l'afany de llibertat i que, possiblement, es va avançar al seu temps.

Constituit per escrits dels especialistes actuals entorn de la figura d'Aurora Bertrana, aquest dossier homenatge a l'escriptora tracta diferents aspectes de la seva faceta cultural. Començant per un recorregut pel seu itinerari vital, s'hi analitza el seu paper en el context intel·lectual femení dels anys trenta; la seva concepció del feminisme en relació amb la que tenia Carme Montoriol; la relativa influència que el seu pare exercí en la seva literatura; la relació de l'escriptora amb Lluís Nicolau d'Olwer i Ventura Gassol, a través de correspondència inèdita, i l'empremta que va deixar el seu pas per *Presència*. En conjunt, una panoràmica completa i fresca de l'estat actual dels estudis que s'hi dediquen, acompanyada d'il·lustracions de documents de l'escriptora gironina que fins ara havien restat inèdits.

Aquestes pàgines, per tant, ens endinsen en un viatge a la polifacètica personalitat d'una escriptora injustament poc recordada i que encara, vint-i-cinc anys després, té molt per dir.

Glòria Granell i Nogué

Notes

1. Bertrana, Aurora, *Memòries fins al 1935*, Barcelona, Ed. Pòrtic, 1973, pàg. 431.

2. Ídem, pàg. 242.

El viatge vital d'**Aurora Bertrana**

Jordi Pla

AURORA BERTRANA (GIRONA 1892 - BERGA 1974) ÉS UNA D'AQUELLES PERSONALITATS literàries que dissortadament són més recordades pel parentiu que les uneix a una figura altament prestigiada que no pas per la seva pròpia vàlua. De fet, del bagatge escrit i editat que conservem d'Aurora Bertrana, només podem reconèixer una sola novel·la –*L'illa perduda*– que hagi estat escrita amb la col·laboració directa del seu pare. Cal advertir això, perquè és just subratllar l'aportació molt peculiar d'una dona jove que irromp en la prosa catalana dels anys trenta justament amb un llibre de viatges, a mig camí entre la memòria personal i l'assaig antropològic. No es tracta d'unes notes preses a rajaploma i posteriorment revisades, ni tampoc d'una evocació minuciosa i parcel·lada a favor d'una tria de situacions representatives; es tracta, més aviat, d'una projecció, regurgitada per l'anàlisi reflexiva, de les vivències més insòlites, no pas subjectes a una diacronia externa, sinó al propi ritme interior. Endemés, el marc escollit són les illes de la Polinèsia Oriental, on l'autora visqué tres anys de la seva joventut (1926-1929). Que una dona jove, setanta anys enrere, se n'anés amb el marit a fer un periple per les illes del Pacífic Oriental, s'hi organitzés la vida i en fes un llibre, curiosament escrit i documentat, constituïa un fet poc habitual, almenys des d'aquí. Que, a més, en aquest llibre fes una crítica acerada al colonialisme i advoqués per uns models de relació humana basats en la plena llibertat que encarnaven els indígenes maoris i en una visió rousseauiana del «bon salvatge», esdevenia una cosa inaudita. Encara pervivia la dictadura de Primo de Rivera i, això de banda, els cànons d'una estètica urbana i civilitzadora eren ben presents en la cultura catalana oficiosa. No és estrany, doncs, que en aparèixer *Paradisos oceànics* (1), Aurora Bertrana rebés entusiastes felicitacions al costat de crítiques, no pas sempre des d'una òptica estrictament literària.

En realitat, quan la filla de Prudenci Bertrana comença a publicar, els llibres de viatges sobre països exòtics experimenten una revifalla. Pocs anys abans, Josep Carner havia traduït *Robinson Crusoe*, de D. Defoe. Nicolau Rubió havia publicat *Caceres a l'Àfrica tropical* (1926), primer dels seus llibres dedicats al continent negre. I, deu anys més tard, quan Catalunya es debatia en la guerra civil espanyola, Josep M. de Sagarra feia la seva *tournée* a la Polinèsia, que havia de donar lloc, al cap de força temps, a *La ruta blava. Viatge a les mars del sud*. Cal subratllar, tanmateix, el precedent important de *Viatge a Orient*, de l'escriptora mallorquina Maria-Antònia Salvà (1869-1958), recuperat recentment per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2). La primavera de 1907, M. A. Salvà va fer un creuer pel Mediterrani, que la portà a visitar Atenes, Istanbul, Patmos, Rodes, Xipre i Terra Santa. És, sens dubte, la pionera, en les escriptores catalanes, de la literatura de viatges. La segona va ser, amb la seva obra abundosa, Aurora Bertrana.

En una entrevista que li féu Anna Martínez Sagí a la revista *Crònica* (3), Aurora explica que tenia dotze anys quan va escriure el seu primer conte i que, en ensenyar-lo al seu pare, aquest la va acusar severament de plagi, cosa que la va desanimar tant que no va voler mostrar més les seves produccions. Anys després, quan ella estudiava a l'Institut Dalcroze de Ginebra, el pare l'encoratjava (o, gairebé, comminava) a escriure: «És imprescindible que continuïs escrivint perquè has nascut per ser escriptora.» Tal era la impressió que en l'ànim de Prudenci Bertrana havien produït les cartes de la seva filla, en les quals explicava amb tots els ets i uts la idiosincràsia del país que l'havia acollida.

Primers estudis a Girona

Tal com conta al primer volum de les seves *Memòries* (4), Aurora va estudiar a l'escola Dalmau i Carles, al carrer dels Ciutadans. Li interessaren vivament les classes de geografia, que impartia Josep M. Dalmau: «M'embadalava davant els grans mapes murals: taques rosades, violades, grogues... Representaven països llunyans en els quals jo somiava trobar-me, malgrat les poquíssimes probabilitats que tenia d'anar més enllà dels límits de la província de Girona. Les taques blaves representaven mars per on els vaixells navegaven. Jo, amb l'esguard fix en aquelles blavors, m'embarcava en aquells vaixells fantasmes, navegava aigua enllà, per desembarcar en terres noves, descobria paisatges meravellosos, veia homes de color i parlava llengües estrangeres.» (5) Pel que fa a les classes de literatura, allà llegí Verdaguer, Víctor Balaguer i Joan Maragall; Pardo Bazán, Pedro Alarcón, Campoamor, Bécquer, Echegaray, Pereda i Zorrilla, i Ratisbonne, Lamartine, Prudhomme, Daudet i Mistral: «Perquè llavors jo ja tenia la dèria de la literatura. La tenia des de l'edat de sis anys, quan en una explosió d'indignació patriòtica vaig escriure el meu primer poema.» (6) Aquestes lectures es completaven amb els volums de la biblioteca dels avis Salazar. (Val a dir que Aurora Bertrana s'expressava habitualment en castellà amb la mare i els avis materns.) Respecte a la biblioteca paterna, llegí amb particular interès Daudet, Zola, Flaubert i Pierre Louys, en francès, i, sobretot el darrer, d'amagat.

La mort de l'avi Josep Bertrana deixà la família en una situació econòmica anguniosa. En un article publicat a *Plançó* el 1968 (7), explica: «Però l'avi era malgastador i cercabregues de mena. Entre plets als masovers i disbauxes, va malversar l'heretat dels Bertrana. En morir no va deixar sinó deutes que el pare s'apressà a pagar malvenent els boscos, els masos i els censuers de l'Esparra.

«Ja abans, el pare havia abandonat la carrera d'enginyer industrial que cursava a Barcelona, per dedicar-se a la pintura i més tard a la literatura (el mateix que vaig fer jo deixant la música per les lletres). Ni literatura ni pintura ni música no donaven per a viure decentment un matrimoni amb quatre fills. El pare i jo érem treballadors de mena, però sempre anàvem escassos de diners.»

Estades a Ginebra i a Tahití

Aurora compaginava els seus estudis amb el de violoncel, induïda pel pare. L'escriptora, música i militant feminista Carme Karr, neboda de l'escriptor francès Alphonse Karr i amiga de la família Bertrana, convidà Aurora a passar una temporada a casa seva, a Barcelona, per perfeccionar la pràctica del violoncel. Un cop allà, continua els seus estudis musicals amb el mestre Llongueras, alternant-los amb el treball de professora a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona. És gràcies a Carme Karr que el 1923 pot matricular-se a l'Institut Dalcroze de Ginebra, en l'especialitat de pedagogia musical. El problema radicava en el fet que el permís consegüent de residència a Suïssa ho era només per a estudiar-hi, no per a treballar-hi. Aurora ho compensà treballant, l'estiu precedent al curs, en un hotel de Mürren, a la Suïssa alemanya

(on el control d'estrangers era més lax), com a violoncel·lista de l'orquestrina que amenitzava els àpats dels hostes. Instal·lada a l'Institut Dalcroze, Aurora Bertrana topa amb un ambient que qualifica de «glacial», amb un alt nivell d'exigència musical i, sobretot, amb uns costos excessius, car ella no disposava de cap beca. Acusada injustament pel director, Jaques Dalcroze, de sortir de nits (en realitat, Aurora anava a estudiar a casa d'una amiga, on hi havia estufa), la situació li esdevé irrespirable i amb problemes per arribar a alimentar-se. Il·legalment, treballa de mainadera, alhora que forma un quartet, amb amigues de l'Institut, per ambientar una cafeteria.

A la primavera de 1924, *La Veu de Catalunya* li publica els dos primers articles mentre, inexorablement, va minvant la seva constància a treure's el títol de l'Institut Dalcroze. Actua com a «flamenquera» i «saetera» en una ràdio de Ginebra. És allà on coneixerà l'enginyer «Monsieur Choffat» (ella l'anomena sempre així a les *Memòries*), amb qui es maridarà no pas exitosament. Marta Vallverdú (8) apunta que va ser un casament més per motius pragmàtics –en tant que podia oferir una estabilitat econòmica de la qual Aurora mai no havia pogut gaudir– que no pas sentimentals. El curs 1924-25, Aurora Bertrana es matricula a la Facultat de Lletres de la Universitat de Ginebra, on inicia estudis de literatura francesa i grecollatina. A diferència de l'Institut Dalcroze, hi troba un ambient intel·lectualment i humanament acollidor i estimulants. Al mateix temps, amb un trio, obté un contracte de dos mesos –desembre de 1924 i gener de 1925– en un hotel de Chamonix. Hi feien concerts de jazz, en els quals Aurora actuava de vocalista, sense excloure tangos ni foxtrots. El mateix 1925 es casa amb Mr. Choffat, malgrat l'oposició de la família d'ell. El títol del capítol de les *Memòries* on explica les incidències del casament és prou explícit: «*Consumatum est*». Tot i això, Aurora aconsegueix convèncer el seu marit de buscar feina lluny d'Europa. Choffat obté la plaça d'enginyer electricista a l'illa de Tahití, on es traslladen el setembre de 1926. El tomb literari d'Aurora Bertrana s'iniciava definitivament. A Papeete, hi residiran tres anys. D'aquesta estada, en sorgirà *Paradisos oceànics*. En la reedició que Edicions LaSal va fer-ne el 1988, M. Aurèlia Capmany evoca, en el pròleg, l'impacte que va causar el llibre en una Barcelona que es considerava tan cosmopolita i que se sorprenia davant la llibertat d'idees i l'audàcia de plantejaments d'Aurora Bertrana. Paral·lelament a les controvèrsies suscitades per l'aparició de *Paradisos oceànics*, proliferen les invitacions a fer conferències sobre el món polinesi. Així, l'11 de novembre de 1930, n'imparteix una a l'Ateneu Barcelonès, dedicada al Club Femení d'Esports, sota el títol d'«El viatge educatiu i instructiu» (9), on confessa que «... en mi tot ha estat instint i impulsió», bo i recomanant a l'auditori «... la voluntat de no tornar a casa» quan, després d'una decisió d'aquest tipus, hom es troba amb les primeres dificultats. I afirma, amb ple coneixement de causa: «Perquè el viatge sigui profitós, en el sentit educatiu, cal, per damunt de tot, emprendre'l sense diners.» Bertrana advoca pel viatge antropològic, més enllà del merament turístic. Resulta curiós el sentit premonitori del que serà la filosofia del viatger dels anys seixanta, contingut en aquesta conferència, considerant, a més, que s'adreçava a un auditori presumiblement no propens a alguns dels plantejaments que s'hi exposaven com el

de la necessitat de *guanyar-se la vida* (està subratllat en el mecanoscrit) a l'estranger, «... un dels sistemes educatius més formidables que existeix». I afirma tot seguit amb contundència:

«El tipus de dona que tant abunda a casa nostra, la senyoreta de classe mitja que no treballa, m'inspira un veritable terror. De la dona de classe rica i desvagada, no vull parlar-ne, perquè jo la considero una mena de bèstia de luxe, criada i peixada per al plaer de l'home.»

El maig de 1931 fa una altra conferència –ara sobre la Polinèsia Oriental– (10) a l'Ateneu de Girona, convidada pel seu president, Carles Rahola. Després d'una descripció geomòrfica de les illes, fa una poètica descripció de les seves belleses naturals, però també una incisiva denúncia dels efectes negatius de la colonització: «Els han encomanat, a llurs habitants, tota mena de malalties, mostrat tota mena de vicis, bo i despullant-los a poc a poc de llurs terres i de llurs tradicions. En resum: els han portat una infinita misèria espiritual i material.»

Política i feminisme

Segons M. Aurèlia Capmany, Aurora Bertrana entrà en contacte amb la francmaçoneria, bé que la circumscriu a la cerimònia d'ingrés i prou. El 1933, és presentada com a candidata al Congrés de la República per Esquerra Republicana de Catalunya. Tanmateix, no obté l'escó. Mentrestant, la seva activitat literària i cultural s'accentua. El mateix 1933 és publicada una versió retocada de *Paradisos oceànics* al castellà, *Islas de ensueño*, per Ediciones Populares Iberia. Publica articles a *Mirador* i *La Humanitat*. El 1934 apareix el segon llibre de viatges, *Peikea, princesa canibal*. Són els anys en què amb Carme Montoriol, Enriqueta Sèculi, Maria Pi i altres intel·lectuals feministes projecta la creació d'una mena d'Universitat Obrera Femenina. A les *Memòries*, Aurora mostra la seva sorpresa perquè el projecte acaba duent «... el poc obrerista nom de Lyceum Club». Amb tot, com ha assenyalat Anna Velaz, no és tan estranya l'elecció d'aquest nom, tenint en compte que ja existien altres ateneus femenins amb la mateixa denominació, com el de Madrid, cosa que permet induir que podia ser només un recurs obligat davant la falta de suport econòmic al projecte, malgrat les bones paraules i promeses de Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, i de Jaume Agudé, alcalde de Barcelona. El cert és que el Lyceum Club endegà, sobretot de la mà de Carme Montoriol, un seguit de conferències, recitals i debats ben remarcables. Aurora, que en fou la primera presidenta, va presentar la dimissió, poc abans d'entrar en la candidatura d'ERC.

El 1935, l'any que es publica *L'illa perduda*, escrita en col·laboració amb el seu pare, marxa al Marroc per estudiar a fons la mentalitat i la relació de l'home i la dona musulmans: el resultat és la publicació, un any després, d'*El Marroc sensual i fanàtic*, reeditat el 1991 per Edicions de l'Eixample. L'itinerari va començar al protectorat espanyol, va continuar pel protectorat francès i, després de travessar el massís de l'Atlas, s'endinsà per la zona més conflictiva. Vicenç Pagès (11) assenyalà: «La manera que té Aurora Bertrana de seleccionar i descriure el que veu revela com pensava una intel·lectual catalana, progressista i independent als anys trenta. (...) Es mou sempre entre l'atracció i la repulsió per

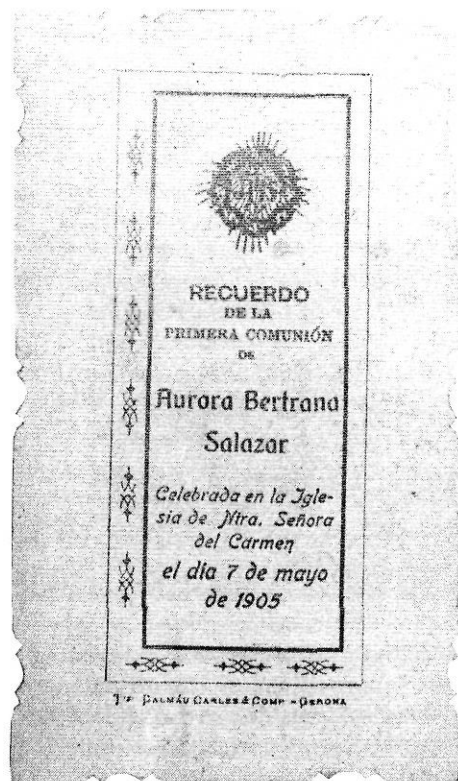

aquest món tan diferent al seu que és el Magrib.» Carme Riera (12), al seu torn, destaca el fet que el viatge al Marroc, Aurora Bertrana el fa sense Monsieur Choffat, i subratlla la denúncia que el llibre resultant representa al sotmetiment que hi patien les dones de qualsevol estament social.

La guerra civil

El 19 de juliol de 1936, quan esclata la guerra, Aurora Bertrana es troba a l'hotel Gambo d'Empúries. Tots els hostes segueixen els incidents, arredossats al voltant de la ràdio. Manuel Rocamora, Lluís Font i ella mateixa intenten evitar que un escamot d'incontrolats cremi l'església de l'Escala: va ser inútil. Al cap de dues hores d'infructuoses negociacions, l'església esdevenia una munió de flames. Aurora aconsegueix arribar, amb penes i treballs, a Barcelona, al seu domicili de la Diagonal, on l'esperava un neguitós Monsieur Choffat. A les *Memòries*, conta una anècdota significativa: havia anat a fer una gestió en un hospital de sang, tutelat per la FAI. Es presenta com a periodista de *La Humanitat* i un dels qui lluien un braçal amb aquelles sigles li demana el nom. En dir-li, Aurora Bertrana queda parada davant la reacció del milicià: «Ah! –fa ell, somrient–, ja m'ho pensava. He llegit el vostre llibre de contes oceànics (...) us felicito!». Davant la sorpresa i el desconcert d'ella, li aclareix: «Damunt la brusa, hi porto la insígnia de la FAI, però al costat del cor, ben amagat, com un escapulari, porto l'escut de les quatre barres i l'estel blau dels separatistes.»

S'assabenta que Rafael Dalmau, l'editor d'*El Marroc sensual i fanàtic*, que havia estat membre d'Estat Català i ho era de Nosaltres Sols, havia estat detingut per la FAI i corria perill de vida. Aurora Bertrana intercedeix davant Artemi

Aiguader, conseller d'Ordre Públic de la Generalitat, i Rafael Dalmau és deixat en llibertat.

Pocs dies després, Monsieur Choffat li comunica –enganyosament– que havia d'abandonar Barcelona i dirigir-se a València per motius professionals i que, quan el caos i els aldarulls minvessin, ell l'esperaria a Ginebra, a casa dels seus pares i germanes. Aurora Bertrana trigaria temps a saber que, en realitat, Monsieur Choffat s'havia passat a la «Zona Nacional». Des de llavors, el pis de Diagonal, 313, esdevindrà refugi i amagatall de fugitius ben diversos: malgrat les suspicàcies de la CNT-FAI, aconseguí convèncer un anarquista, capítost d'una patrulla de control, perquè alliberessin un noi falangista que havia estat amagat al pis d'ella. El comentari que fa d'aquest capítost anarquista és extremament sucós: «Jo, d'aquest home, no en vaig saber mai més res. Vint anys després, la formosa senyora amiga de les dretes em va anunciar la seva mort, ocorreguda a Barcelona, en un bon llit, confortat amb els Sants Sagraments i la benedicció apostòlica.» (13)

Aurora, malgrat les servituds de la guerra, continua participant activament en els àmbits literaris. El desembre de 1936, presideix el jurat del Premi Crexells, que obtingué *Vals*, de Francesc Trabal, en contra del parer d'ella, que s'inclinava per la novel·la de Joan Santamaria. Hi ha un capítol de les *Memòries* (14) en què Aurora Bertrana descriu àcidament, com subratlla Maria Campillo (15), la dependència forçada a què hagueren de sotmetre's els escriptors per tenir les mínimes garanties de poder publicar sense entrebancs d'indole política. L'única via possible era afiliar-se a algun dels sindicats revolucionaris preponderants. Paga la pena llegir el passatge en què, a instàncies del delegat d'UGT, s'hi afilien tots els escriptors convocats a l'assemblea, inclosa ella, tot i que amb un escepticisme indissimulat. Els afiliats a la UGT

trauran, el 1937, *La Revista del Nostre Temps*, en la qual apareixerà també la rúbrica d'Aurora. «Els d'esquerra –afirma– feiem la rialleta amb el cor cada cop més enxiuquit. No fugíem, però sovint no ens en mancaven ganes. Tractàvem d'aguantar el xàfec.» (16)

A finals de 1936, dins la col·lecció «La Novel·la Femenina» que dirigia amb Carme Nicolau, publica *Edelweiss*, fruit de la seva estada a l'Alta Savoia deu anys abans. El 1937, acuitada per les dificultats econòmiques, entra com a redactora al setmanari *Companya*, controlat pel PSUC, que dirigia Elisa Uriz, antiga condeixeble de l'Institut Dalcroze, i en el qual col·laboraven, entre altres, Carme Montoriol, Anna Murià, Mercè Rodoreda i M. Teresa Vernet (17). Aviat, però, començaren els problemes amb els guardians de l'ortodòxia, més formalista que no pas ideològica: que si s'acomiadava dient «adéu» i no «salut!»; que si es negava a tractar de tu els entrevistats; que si feia sortir el nom de Déu en una història de ficció... «No olvides que somos ateos», li deixà escrit, en un subratllat, Elisa Uriz. Tanmateix, Aurora Bertrana hi resistí un temps, per necessitat seva i per necessitat de la revista, que només disposava d'ella per entrevistar personatges en anglès, francès o italià. Finalment, ja farta de pressions, plega i es retira uns dies en una modesta fonda de Sant Miquel del Fai. De tornada a Barcelona, rep una oferta de la Generalitat per anar a Rússia a fer uns reportatges que publicaria *La Humanitat*. Ella, però, aconsellada per Andreu Nin («No hi aneu, si no voleu fer de comparsa en una trista comèdia»), la refusa.

El juny de 1938, deixant una Barcelona bombardejada i afamada, es trasllada a Ginebra amb tren, sense pràcticament cap diner. Vol arribar fins a Grand Lancy, on vivien la sogra i les cunyades. La reben fredament i li lliuren una nota humiliant de Mr. Choffat, on la commina a ser-los obedient si vol que la mantinguin. Al cap d'unes setmanes, ja fan fora de casa amb l'excusa que elles marxaven de vacances. Anguniada, se'n va a Ginebra, a casa del novel·lista i traductor Josep Maria Millàs-Raurell, per demanar-li feina a la seva curiosa empresa, dedicada a traduir a l'anglès i al francès totes les lleis vigents al món (si més no, aquest era l'objectiu). Al cap d'uns mesos, però, l'empresa féu fallida i Aurora Bertrana, amb una trentena d'empleats més, es troba sense feina i amb sous endarrerits sense cobrar. Comença el periple més dolorós per a ella: viu de l'hospitalitat –de la caritat– d'algunes famílies catalanes establertes a Ginebra. Aconseguix treballar un dia la setmana com a ajudant de pràctiques de llengua espanyola a la càtedra del Dr. Villemann, a la universitat, i com a professora particular, pot impartir unes poques classes mal pagades. Passa fred i gana.

El 1939, rep, inesperadament, mil francs suïssos del seu oncle, Ramon Salazar, que s'havia establert a Xile. La reacció impressionant d'Aurora Bertrana, afamada i fins llavors mancada de tot, va ser la de prendre tot seguit un òmnibus i dirigir-se a Perpinyà, des d'on es traslladà al camp de concentració de Sant Cebrià, on sobreviuen en condicions ignominioses els exiliats. Va despendre els mil francs suïssos comprant queviures i mantes per als amics que s'hi trobaven: Rafael Dalmau, Josep Coromines, Francesc Quesada... Acabats els diners, i només amb el bitllet, se'n torna a Ginebra. S'instal·la en unes golfes nauseabundes del carrer Winkelried. Porta una vida bohèmia amb artistes i noctàmbuls de moltes idees i escassíssims recur-

Un geni de
fabricació casolana
- novel·la -
per
Aurora Bertrana
I

El consell directiu de la "Editorial Europa" es
reunia ^{en} al despatx del director-gerent ~~de~~ "Anò-
nima". Presidia, està clar, en Figols. I, com sempre

Manuscrit de l'inici de la novel·la Un geni de fabricació casolana.

sos. Malviu amb les classes de castellà. Es torna a matricular –dotze anys després– a la Facultat de Lletres, on retroba antics professors que l'acullen amablement. Amb els seus amics artistes, organitza lectures dramatitzades de *Salomé* (Wilde), *L'annoncée faite a Marie* (Claudel) i *Els germans Karamazov* (Dostoievski). Fa amistat amb el poeta anglès Charles Uld, que li tradueix a l'anglès *El Marroc sensual i fanàtic*. Amb Ventura Gassol, que vivia a Lausanne, tradueix *Derborance*, de Ramux, al castellà, que publica Editorial Juventud.

Ginebra, Perreux, París, Prada...

El 1941, accepta fer de minyona d'una aristòcrata russa que treballava a la Creu Roja Internacional, de la qual s'aprofitaven uns quants desvagats que compartien el dinar que Tamatxeuska deixava a Aurora com a paga. D'aquesta situació picaresca, en deixà constància a la novel·la inèdita *Six épaves*. Obté un programa setmanal, en una ràdio de Ginebra, dedicat a les regions d'Espanya i col·labora regularment a *La Semaine Littéraire*, de Ginebra, a *Suisse Contemporaine* i a *La Gazette de Lausanne*.

El 1942, abandona Ginebra i s'estableix, com a «dama de companyia» a Perreux, on hi havia l'Hospici Cantonal de Neuchâtel, que dirigia Mr. Montmollin. Vivint a les dependències de l'hospici, sense problemes de fred ni de fam, al costat del matrimoni Montmollin, Aurora Bertrana deixa enrere, per un temps, els malsons. L'hivern de 1943, l'editorial Delachaux et Niestlé li publica, en francès, *Fenua Tahiti*. També accedeix a dirigir un breu programa setmanal a Radio Berna, sobre la Guerra Mundial, per a oients d'Amèrica Llatina. El 1945, el comitè Internacional de la Creu Roja li encarrega un cicle de conferències per a expresoners del camp de concentració de Davos, que estaven en convalescència. Es trasllada després, també en una missió humanitària, a l'Haute Saône, on la resistència havia estat particularment dolorosa. A Etobon, l'església davant la qual havien estat afusellats tots

els homes del poble, restava tancada. Totes les dones anaven de dol. D'aquests contactes humanitaris, en sorgiran dues novel·les: *Entre dos silencis*, publicada per Aymà el 1958, i *Tres presoners*, publicada el 1957 per S. Albertí.

El 1946, Aurora Bertrana s'instal·la a París, però no hi troba feina. Decidida a tornar com fos a veure la seva mare, se'n va a Prada de Conflent, encoratjada per Pau Casals. El va a veure i, tot seguit, va a saludar Pompeu Fabra, que vivia a la «rue des Merchands» amb la seva esposa i les dues filles. Hi va trobar una càlida acollida, com ho consigna a les *Memòries* (18). Seguint les instruccions d'un telegrama de la seva mare, s'encamina cap a Andorra. En arribar al Pas de la Casa, el gendarme, després d'escoltar-la, la deixa passar. A Andorra, a l'Hotel Modern, hi ha el retrobament emotiu amb la mare, enllitada pel delicat estat de salut, i la tia.

A Prada, Aurora Bertrana hi residirà dos anys, tractant assíduament la família de Pompeu Fabra, «...incansable treballaire tothora amb llibres i quartilles al davant i una ploma a la mà (19).» Quan aquest complí vuitanta anys, li varen dedicar un àpat d'homenatge al Grand Hotel, on, a més d'Aurora Bertrana, hi assistiren Ventura Gassol, Eugeni Xammar, Josep Carner i Pau Casals. Hom s'adona que aquests dos anys que passà a Prada, integrada amb la gent –cada diumenge tocava l'orgue a la missa de Codalet–, varen ser per a ella una revifalla moral i física.

Retorn a Barcelona i a Girona

El 1948, intenta entrar legalment a Espanya, però les autoritats franquistes li ho neguen. Rep una oferta, tanmateix, tan cobejable com inesperada. A les *Memòries*, no n'explica l'origen, però el cas és que, des de la cancelleria de la República Dominicana a Ginebra, li ofereixen una plaça de secretària al consolat. Són uns mesos de vida plaent, sense cap especial limitació econòmica, disposant de l'edifici del consolat a l'loire, atesos els escassos actes de presència que hi feia el

titular. És en aquestes circumstàncies excepcionals, que rep un telegrama del Ministeri d'Afers Exteriors espanyol en què se li comunicava l'autorització per tornar quan volgués. Aurora Bertrana entra, finalment, a la Catalunya controlada pel franquisme. Feia dotze anys que n'havia hagut de marxar.

Instal·lada a Barcelona, se sent estranya dins els tancats cenacles de la intel·lectualitat resistent. Són diversos els manuscrits i cartes guardats al Fons Documental Bertrana que ho testimonien. Això no obstant, els seus llibres apareixen amb regularitat: *Camins de somni* (1955); *La nimfa d'argila* (1959), dedicada als infants; *Arietea* (1960), sobre els mars del sud; *Oviri* (1965), llibre de contes també dedicat als nens; la novel·la curta *Fracàs* (1966); *Vent de grop* (1967), i *La ciutat dels joves* (1971). Les seves *Memòries*, en dos volums, aparegueren el 1973 (Premi Crítica «Serra d'Or») i el 1975.

En una carta datada el 26 de juliol de 1967, Salvador Espriu li regrega la tramesa de *Vent de grop*. «És una obra –hi afirma– molt àgil i amena, escrita amb un perfecte ritme i una seguretat magnífica. Només la pot realitzar un novel·lista que ha arribat al cim de la maduresa del seu art i del seu talent. I també a una profunda comprensió del titellesc espectacle humà. Li renovo el meu aplaudiment més sincer i efusiu. M'alegro moltíssim dels seus darrers èxits, tan merescuts. Tanmateix, ja era hora que li comencessin a fer justícia» (20). A part de la valuosa ponderació d'Espriu, la darrera frase palesa l'aïllament –no només de la crítica– que patia Aurora Bertrana.

Quan a Girona es varen organitzar els Premis Prudenci Bertrana, ella residí el jurat de les cinc primeres convocatòries. En la de 1973, ja no hi va participar, disconforme amb la manera com s'havia atorgat el premi a Terenci Moix, l'any 1971. Efectivament, un mes abans de les deliberacions del jurat, ja circulaven els rumors que el guanyador seria l'autor de *La increada consciència de la raça*. Quan aquests rumors es van confirmar, Aurora Bertrana va enviar una carta de protesta a la comissió organitzadora, en la qual presentava la seva dimissió. L'únic que varen aconseguir els seus membres va ser que esperés un any a fer-la efectiva.

L'any 1974 –ara en fa vint-i-cinc–, a les darreries de l'estiu, moria a l'hospital de Berga. A les planes que li dedicà *Presència*, hi ha una ressenya de Modest Prats (21), intitulada «Partidària de la vida», on es fa una observació que sintetitza el bagatge

humà d'aquella dona tan respectada com poc compresa per la societat gironina: «Encara ara, quan es parlava de la joventut actual, ella somreia amb una punta de sornegueria com volent dir: quan vosaltres hi aneu jo ja en torno.»

L'itinerari vital d'Aurora Bertrana no havia pas estat menys apassionant que el dels seus viatges, que marcaren una empremta ben singular a la seva personalitat i, afortunadament, al nostre patrimoni literari.

Jordi Pla és professor de literatura catalana

Notes

1. BERTRANA, Aurora, *Paradisos oceànics*. Barcelona, ed. Proa, Biblioteca Rodamón, 1930.
2. SALVÀ, M. Antònia, *Viatge a l'Orient*, a cura de Lluïsa Julià. Barcelona, P.A.M. i Universitat de les Illes Balears, 1998.
3. MARTÍNEZ SAGÍ, Anna, «Las escritoras catalanas», dins *Crónica*, núm. 168, 29-1-1933. (Fons Documental Bertrana de la Universitat de Girona).
4. Cf. BERTRANA, A., *Memòries fins al 1935*. Barcelona, ed. Pòrtic, 1973, pàg. 135-140.
5. *Ibidem*, 138.
6. *Ibid.*, 139.
7. BERTRANA, A., «Estudianta a Suïssa», dins *Plançó*, butlletí de «Casa Nostra» a Zurich, núm. 1/3, gener-març de 1968 (Fons Documental Bertrana de la Universitat de Girona).
8. VALLVERDÚ, Marta, «Una visió de l'exòtic en els llibres de viatges: *Els paradisos oceànics* d'Aurora Bertrana», dins *Els Marges*, núm. 52, març de 1995, pàg. 103-114.
9. Fons Documental Bertrana (UdG).
10. F.D.B. (UdG).
11. PAGÈS, Vicenç, «La fascinació dels contraris» dins *Avui*, 27-4-1991.
12. Cf. RIERA, Carme, «Aurora Bertrana entre la vida i la literatura», dins *Memorials I.C.D. 1993-1996*, Barcelona, 1997 (Fons Documental Bertrana).
13. BERTRANA, A., *Memòries...* (Vol. II), pàg. 82.
14. *Ibidem*, pàg. 115-121.
15. Cf. CAMPILLO, Maria, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona, Curial i P.A.M., col. «Textos i Estudis de Cultura Catalana», pàg. 61-64.
16. BERTRANA, A., op. cit., pàg. 120.
17. Cf. CAMPILLO, Maria, op. cit., pàg. 356-357.
18. Cf. BERTRANA, A., op. cit., pàg. 496.
19. *Ibidem*, pàg. 505.
20. Fons Documental Bertrana (UdG).
21. PRATS, Modest, «Partidària de la vida», dins *Presència*, núm. 335, 14-9-1974.

FONS DOCUMENTAL BERTRANA / UdG

Àlbum personal d'Aurora Bertrana amb fotografies i postals familiars.